

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СТАДІЇ ЕКСПЕРТНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ПОРТРЕТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Чашницька Тетяна Григорівна,

orcid.org/ 0000-0001-9092-508X

доктор філософії у галузі право,

головний спеціаліст ВКР,

Департаменту з питань громадянства, паспортизації та реєстрації

Державної міграційної служби України

Мета статті полягає в дослідженні проблематики ідентифікації особи за ознаками зовнішності, зокрема використання методу експертного експерименту під час дослідження. Актуальність теми зумовлена тим, що проблема дослідження зображень особи за ознаками зовнішності є однією з найбільш складних, що зумовлено впливом деяких негативних факторів на зовнішність особи та на якість зображення особи, зокрема у відеозаписі.

Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку. Зокрема, метод системного аналізу, а також системно-структурний, формально-логічний і статистичний надали можливість окреслити напрями становлення та розвитку ідентифікації особи, зокрема за матеріалами відеозапису, розкрити сутність її завдань та особливості проведення експертного експерименту.

Розроблено алгоритм експертного експерименту під час проведення ідентифікації особи, який сприяє результативності проведеного дослідження. Висвітлено основні переваги методу експертного експерименту під час проведення портретних експертиз, який дає змогу здійснювати більш ретельний аналіз результатів дослідження для формулювання достовірного висновку.

Аргументовано вибір методів, опрацьовано алгоритми їх використання під час проведення експертного експерименту, визначено етапи та завдання кожного етапу експерименту під час виконання портретних досліджень. Надано пропозиції щодо особливостей проведення експертного експерименту під час ідентифікації особи за ознаками зовнішності. Нині назріла нагальна потреба в оновленні методичних підходів до проведення експертного дослідження з метою підвищення надійності результатів досліджень. Щодо цього одразу варто наголосити на важливості розроблення сучасного методичного забезпечення.

Ключові слова: *судова експертиза, ідентифікація особи, матеріали відеозапису, експертний експеримент, моделювання, спостереження.*

Chashnytska Tetiana. General theoretical problems and practical aspects of the expert experiment stage during personal identification by characteristics of external identity

The purpose of the article is to study the problems of identifying a person based on appearance, in particular, the use of the expert experiment method during the research. The topicality of the topic is due to the fact that the problem of researching images of a person based on appearance is one of the most difficult, which is due to the influence of certain negative factors on the appearance of a person and on the quality of the image of a person, in particular, in a video recording.

To achieve the goal, general scientific and special methods, which are means of scientific research, were used. In particular, the method of system analysis, as well as system-structural, formal-logical, and statistical, provided an opportunity to outline the directions of the formation and development of the identification of a person, in particular, recorded in the materials of the video recording, to reveal the essence of its tasks and the peculiarities of conducting an expert experiment.

An expert experiment algorithm was developed during the identification of a person, which contributes to the effectiveness of the conducted research. The main advantages of the expert

experiment method during portrait examinations are highlighted, which enables a more thorough analysis of research results to formulate a reliable conclusion.

The choice of methods is argued, the algorithms of their use during the expert experiment are worked out, the stages and tasks of each stage of the experiment during portrait research are defined. Suggestions are provided regarding the specifics of conducting an expert experiment during the identification of a person based on appearance. Today, there is an urgent need to update methodological approaches to conducting expert research in order to increase the reliability of research results. In this regard, it is necessary to immediately emphasize the importance of developing modern methodological support.

Key words: *forensic examination, identification of person, video recording materials, expert experiment, modeling, observation.*

Встановлення особи правопорушника є одним із найважливіших завдань у процесі розслідування кримінальних правопорушень. Аналіз практики виконання портретних експертиз свідчить, що зображень особи, зафіксованих у матеріалах відеозапису, останнім часом дедалі більше, відеозаписи надходять з різних джерел (камери відеоспостереження, відеореєстратори, відеокамери банкоматів, відеозаписи з інтернету, відеозаписи, отримані в результаті оперативно-розшукових заходів тощо).

Судова портретна експертиза вирішує питання ідентифікації (ототожнення) особи за матеріальними зображеннями – фотокартками та матеріалами відеозапису. Натепер зображення особи в матеріалах відеозапису є одними з найбільш розповсюджуваних об'єктів портретної експертизи.

Також варто зазначити, у результаті інформатизації суспільства спостерігається активне використання цифрової техніки й інформації в цифровому вигляді, унаслідок чого коло питань і завдань, що вирішуються експертами, постійно розширюється. Ефективність розкриття та розслідування злочинів багато в чому залежить від використання у кримінальному судочинстві спеціальних знань.

Слушно зазначає А.В. Коршун, що «оновлення форм та методів протиправної діяльності певних осіб вимагають від правоохоронних органів постійного вдосконалення знань щодо виявлення порушень та аналізу інформації, а також визначення можливостей її дослідження за допомогою спеціальних знань» [1, с. 162].

Напрямок встановлення та ототожнення особи засобами криміналістики

започаткували Альфонс Бертільйон, Ганс Гросс, Чезаре Ломброзо. Також окремі питання досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці: Р.С. Белкін, М.Я. Сегай, М.В. Терзієв, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, К.В. Калюга, І.В. Пиріг, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, М.В. Салтевський, Т.В. Волощук, А.М. Зінін, Є.Д. Лук'янчиков, В.П. Бахін, В.Г. Булгаков, А.Ф. Волобуєв, І.В. Гора, А.В. Іщенко, І.І. Когутич, В.Ю. Шепітько й інші.

У своїх працях вчені розглядали такі питання, як теорія і практика встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики (Калиша, 2017), експертизи в судовій практиці (Honcharenko, 2010), криміналістична фотографія, відеозапис у правоохоронній діяльності (Saltevskyi, 2005), теоретичні основи експертної діяльності (Pyrih, 2011), портретна криміналістична експертиза за фотокартками (Snetkov, 1993) тощо. Проте варто констатувати, що ґрунтовних теоретичних і практичних досліджень, пов'язаних із проведенням експертного експерименту під час виконання портретної експертизи, зокрема за зображеннями особи, зафіксованої в матеріалах відеозапису, нині бракує.

У результаті експерименту отримують сукупність результатів, які допускають їх сумісну обробку та зіставлення. Експеримент відрізняється від спостереження активною взаємодією з досліджуваним об'єктом. Зазвичай експеримент проводиться в рамках наукового дослідження і слугує для перевірки гіпотези, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами, впливу умов відеознімання на зображення особи. Експеримент – це науковий метод дослідження, який повто-

рюється в чітко визначених умовах необмежену кількість разів. Експеримент (англ. *experiment*) – сукупність дослідів, об'єднаних однією системою їх постановки, взаємозв'язком результатів і способом їх обробки. Унаслідок експерименту отримують сукупність результатів, які допускають їх сумісну обробку й зіставлення [2].

Мета дослідження полягає в окресленні діяльності судового експерта, з огляду на практику розслідування кримінальних правопорушень в Україні та деяких країнах світу, теоретичних і практичних проблемних питань, пов'язаних із дослідженням зображення особи, зафіксованої в матеріалах відеозапису, зокрема необхідності проведення стадії експертного експерименту та визначення алгоритму проведення експертного експерименту під час портретних досліджень.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

– виокремити основні завдання стадії експертного експерименту під час ідентифікаційного дослідження особи за відеоматеріалами;

– класифікувати негативні чинники, що можуть впливати на якість відеозапису та достовірність результатів порівняльного дослідження;

– з огляду на зарубіжний досвід і зважаючи на потреби практики, надати пропозиції щодо алгоритму проведення стадії експертного експерименту (зокрема, за матеріалами відеозапис) з використанням комплексу ознак зовнішності особи.

У «Тлумачному словнику» зазначено, що «експеримент» – один з основних методів наукового дослідження, в якому вивчення явищ відбувається за допомогою доцільно вибраних або штучно створених умов [3, с. 257], відтворює явище для вивчення його ознак за певних умов.

Експеримент відрізняється від спостереження взаємодією з досліджуваним об'єктом. Зазвичай експеримент проводиться в рамках наукового дослідження і слугує для перевірки гіпотези, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами.

Т.В. Волощук [4, с. 34] слушно зазначає, що моделювання полягає в заміні реального об'єкта пізнання моделлю,

яку досліджують, а одержані результати інтерпретують (переносять) на реальний об'єкт вивчення.

Окрім того, під час експертного експерименту у процесі портретної експертизи потрібно дотримуватися меж компетенції судового експерта. Згідно із ч. 4 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), експерт не має права із власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи.

Варто зазначити наявність факторів, які погіршують якість відеозаписів (малий масштаб зображення, брак освітлення, наявність перспективних викривлень, зумовлених положенням відеокамери тощо), що можуть ускладнювати дослідження, впливати на достовірність результатів проведення порівняльного дослідження.

Отже, необхідність у проведенні експертного експерименту насамперед зумовлена необхідністю підготовки порівняльних зразків, які відповідають умовам фіксування зображення особи у відеозаписах або на фотокартках, що надійшли для дослідження.

Залучення методу моделювання також буде доцільно під час здійснення експертного експерименту (наприклад: відеозапису особи, що підозрюється, з дотриманням аналогічних умов – саме тією відеокамерою, за аналогічних умов освітлення).

В основі експерименту завжди лежить мета, яка формується з поставлених перед експертом завдань, і версії, що висувається експертом, перевірці якої, зрештою, і підпорядкований експеримент. Окрім цієї загальної мети, є низка цілей:

1) встановлення конкретного факту та причинного зв'язку між фактами, явищами, що могли впливати на зображення особи;

2) з'ясування механізму утворення та встановлення механізму події;

3) отримання зразків для порівняльного дослідження, з дотриманням умов події (з використанням методу експертного експерименту);

4) вивчення властивостей самого об'єкта (ознак зовнішності особи);

5) встановлення особливих ознак (властивостей), притаманних досліджу-

ваному об'єкту, що підлягають вивченню під час експертизи;

б) встановлення можливості (або неможливості) відображення ознак зовнішності в конкретних умовах, зокрема й технічного характеру (наприклад: з дотриманням умов освітлення, запис особи на зазначену відеокамеру за аналогічних умов).

Вказаний алгоритм дій пропонується для виконання портретної експертизи зображень осіб, зафіксованих у матеріалах відеозапису.

Експертна практика свідчить про те, що регламентування проведення експерименту, як і експертного дослідження загалом, найчастіше зводиться до ситуаційних умов (залежно від умов, за яких об'єкт був зафіксований на відеозаписі).

Зазвичай виділяють три основні етапи експерименту: підготовчий, етап виконання (безпосередньо експеримент) і етап оцінювання результатів експерименту.

Виділяють такі етапи (стадії) експерименту:

– підготовчу стадію, що забезпечує організаційні аспекти дій;

– стадію чіткого визначення умов дослідження;

– стадію детального дослідження, збирання інформації для побудови інформаційної моделі об'єкта дослідження (вивчення загальних і окремих ознак об'єкта);

– заключну стадію, що забезпечує ухвалення підсумкового рішення, досягнення кінцевих цілей діяльності.

На практиці ж забезпечити організаційно-управлінські аспекти, що включають: здатність дослідника до аналізу, синтезу, правильного вибору та використання методів дослідження, до планування та проведення необхідних експериментів з метою отримання результатів і вміння інтерпретувати їх, можна лише після отримання відповідної інформації, побудови на її основі експертної версії та планування проведення експертного експерименту, що передбачає планування організаційно-технічних заходів.

З урахуванням викладеного, на початковому, підготовчому етапі, як і в будь-яких видах експертного експерименту

й у вирішенні завдань усіх рівнів і видів експертиз, вважаємо за необхідне здійснити аналіз наявної в розпорядженні експерта вихідної інформації про об'єкти дослідження (ознаки зовнішності, можливий вплив зовнішніх факторів тощо), визначити й чітко сформулювати цілі та завдання, що є основою будь-якого експерименту, експертного також, оскільки вони впливають на вибір напряму, засобів і методів для досягнення кінцевого результату дослідження та вирішення поставлених завдань; побудувати експертні версії (гіпотези) про можливі шляхи вирішення завдань експертного експерименту згідно з його метою, та визначити їхні наслідки. На основі висунутих версій експерт також може визначити необхідні для встановлення передбачуваних наслідків методи та засоби дослідження, визначити фактори (основні та другорядні характеристики), які впливають на точність і послідовність одержаних результатів експерименту, усунути випадкові фактори, що можуть впливати на формулювання висновку.

На основі висунутих версій спланувати програму проведення експериментальних дій з обов'язковим урахуванням умов їх проведення та вибором оптимальної послідовності дій експериментатора (експерта). Варто враховувати, що умови, порядок, способи та технічні засоби забезпечення проведення експерименту, фіксації його процесу та результатів, а також умови, що гарантують безпеку експерта й оточення у процесі постановки дослідів, визначаються залежно від поставлених перед експертом завдань, «чим більше факторів буде включено в апріорний розгляд, тим менша ймовірність необґрунтованої дискримінації будь-якої значущої змінної».

Отже, необхідно враховувати основні умови проведення експертного експерименту: відповідність умовам відтворюваного факту; неодноразовість проведення експериментальних дій; «безпосереднє спостереження за варіаціями відтворення, облік змінності характеру експериментальних зображень під впливом тих чи інших факторів».

На наш погляд, цей список можна доповнити такою умовою, як вибір спо-

собів контролю за проведенням експерименту загалом і за незалежними змінними зокрема.

Наступний етап (стадія) – безпосереднє проведення експерименту – передбачає, згідно з раніше розробленим експертом планом, послідовне експериментування за різних умов, зі створенням (за необхідності) моделі, з якою проводяться всі експериментальні дії. На цьому етапі здійснюються вибір і обґрунтування методів наукового дослідження та контролю якості виконання дослідження, обробки й аналізу отриманих експериментальних даних, фіксація отриманих результатів. З метою підтвердження чи спростування отриманих результатів усі дослідні дії можуть бути повторені експертом у змінених умовах.

Третій, заключний етап – оцінювання результатів проведеного експерименту та формулювання висновків. На цьому етапі експерт, на основі законів і категорій логіки береться до узагальнення, кількісного та якісного аналізу й обробки отриманих в експерименті даних, виявлення закономірностей формування проміжних і остаточних результатів, а також визначення достовірності виявлених причинно-наслідкових зв'язків, що отримані під час експерименту.

Аналіз і оцінювання отриманих результатів дозволяють зробити висновки про те, чи досягнута мета дослідження, чи підтвердилася експертна гіпотеза. Це один з найважливіших і найскладніших етапів експертного експерименту, оскільки за допомогою оцінювання та зіставлення отриманих результатів експерименту з висунутою ним версією (версіями) експерт виявляє можливі помилки й ухвалює рішення про їх усунення, або про проведення додаткових експериментів. На наш погляд, загальний алгоритм проведення експертного експерименту має складатися із зазначених етапів.

Науковці зазначають, що постійно здійснюються дослідження щодо підви-

щення надійності результатів ідентифікації зовнішності осіб [8–10]. Поширення останніми роками систем автоматичного розпізнавання облич людей сприяє підвищенню надійності результатів портретних експертиз [5].

Наукова новизна цієї статті полягає в аналізі теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із формуванням алгоритму проведення експертного експерименту під час ідентифікації особи, зокрема за відеозаписом.

Було виокремлено основні завдання етапу експертного експерименту під час приведення портретного дослідження. Окреслено етапи проведення експертного експерименту, визначені завдання кожного етапу. Узагальнено зарубіжний досвід щодо підвищення результатів надійності портретних експертиз. Надано пропозиції щодо алгоритму проведення експертного експерименту під час портретних експертизи за матеріалами відеозапису.

Розглянуто теоретичні і практичні проблемні питання, пов'язані з ідентифікацією особи за матеріалами відеозапису, зокрема використання методу експертного експерименту. Окреслено положення, відповідно до яких необхідно застосовувати метод експертного експерименту під час портретної експертизи зображення особи, зафіксованої в матеріалах відеозапису, що пов'язано з формуванням нового інструментарію у протидії злочинності.

Виокремлено основні завдання кожного етапу експертного експерименту під час проведення портретної експертизи. Зважаючи на потреби практики, надано пропозиції щодо розроблення алгоритму дій на стадії експертного експерименту під час виконання портретної експертизи. Застосування викладених положень під час портретного експертного дослідження має сприяти належному рівню судово-експертного забезпечення кримінальних проваджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коршун А.В. Використання спеціальних знань під час ідентифікації особи за ознаками зовнішності в період воєнного стану. *Нове українське право*. 2024. Вип. 4. С. 161–166. <https://doi.org/10.51989/nul.2024.4.21>

2. Експеримент. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Експеримент> (дата звернення: 10.11.2025)
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. Т.В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
4. Волощук Т.В. Поняття та класифікація методів у криміналістиці та портретній експертизі. *Адвокат*. 2009. № 11. С. 33–36.
5. White D., Phillips P.J., Hahn C.A., Hill M., O'Toole A.J. Perceptual expertise in forensic facial image comparison. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*. 2015. <https://doi.org/10.1098/rspb.2015.1292>
6. Пиріг І.В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія. Дніпро : ДДУВС ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с.
7. Поліщук В.А. Особливості експертного експерименту під час проведення судових комп'ютерно-технічних експертиз. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 116–123. <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2018-30-2-116>
8. Jain A.K., Klare B., Park U. Face matching and retrieval in forensics applications. *IEEE MultiMedia*. 2012. Vol. 19. P. 20–28. <https://doi.org/10.1109/MMUL.2012.4>
9. Dessimoz D., Champod C. Linkages between biometrics and forensic science. *Handbook of Biometrics* / eds. A.K. Jain, P. Flynn, A.A. Ross. New York : Springer, 2008. P. 425–459.
10. Davis J.P., Valentine T. Matching video images with the defendant in the dock. *Applied Cognitive Psychology*. 2008. <https://doi.org/10.1002/acp.1490>
11. Phillips P. J., O'Toole A. J. Comparison of human and computer performance across face recognition experiments. *Image and Vision Computing*. 2014. Vol. 32. P. 74–85. <https://doi.org/10.1016/j.imavis.2013.12.002>

Стаття надійшла в редакцію: 11.11.2025

Стаття прийнята: 05.12.2025

Опубліковано: 22.12.2025

